
„ИЗ СПАРТЕ СВЕТЛОСТ...“

Мр Здравка Радуловић

Народна библиотека Србије, Београд

Приказ: *Из Спарте светлост што јесу Живош и њодвизи Каменка и Павла Браће Јовановића ; уједно и Библиографија издања / саставио Жарко Војновић, Панчево: Градска библиотека, 2010.*

Радећи као библиотекар у Завичајном одељењу Градске библиотеке Панчево, Жарко Војновић се није задовољавао пописом публикација (предмета!) и извјештајем о томе шта све у том фонду постоји. Његова нескривена радозналост према свему што је

вриједно и од значаја за наше духовно и културно наслеђе, није га остављала на миру. Препознавши богатство едиције „Народне библиотеке Књижаре Браће Јовановића“, одлучио је да уради и библиографију њихових издања. Завирујући у књиге завичајног фонда, почео је откривати и неке нелогичности због којих се његов посао библиотекара и завичајног библиографа није могао завршити у предвиђеном року. Да би посао довео до краја, својом искреном запитаношћу и несвјесно је отворио врата иза којих се крио заборављени живот и дјело књижара браће Јовановић. Равнодушности више није било мјеста. Питање: ко су били Каменко и Павле Јовановић, тражило је одговор до кога није било лако доћи. Тражио га је по библиотекама, библиографијама, архивима, старим листовима и књигама. Обдарен аналитичношћу, довољно педантан и образован, врло брзо је почео повезивати разне догађаје и активности, доводити их у везу са временом у којем су живјели Јовановићи, доносити закључке који су били довољан ослонац да истраживања усмјери и на друга питања од којих није одустајао.

Желећи да своја сазнања подијели са другима и да љубитеље књиге упозори на подвижништво браће Јовановић, уз раније планирану завичайну библиографију, Војновић је урадио и студију, а потом их објединио у монографију под називом „Из Спарте светлост“. Обје понаособ, библиографија и студија, сасвим задовољавају критеријуме да буду и самостане публикације. Њиховим обједињавањем аутор је можда и свјесно желио да угоди читаоцима, како би у једној књизи пронашли све оно за чим је он годинама трагао. На крају своје студије он и поткрепљује наше претпоставке: „После свега овога аутор се нада да је једна од његових основних теза ове студије – Браћа Јовановићи као утемељитељи модерног српског књижаства и издаваштва – овом библиографијом додатно поткрепљена, као и да ће се наћи још когод који би се осмелио, да на сличан, али темељнији начин, испита рад оних српских књижара и издавача који су се јавили на овом панчевачком таласу.“

Овом вриједном и зачуђујуће занимљивом књигом, Војновић је достигао свој циљ. На најбољи начин успио је да покаже своја општа знања и веома квалитетно вишеструко познавање библиотекарства. У томе му је значајно помогла и његова научна радозналост, која се посебно исказала у истраживачком раду и вјештинама проналажења релевантних извора и литературе. Све наведене одлике биле су темељни чиниоци који су аутору омогућили да кроз научне оцјене, презентације нових чињеница и извођење закључака достигне и задовољи свој циљ, а своја истраживања и формирана нова сазнања из прошлости, учини фундаменталним у историографији издаваштва и књижаства.

Стил и научна методологија

Књига Жарка Војновића писана је стилем и језиком који чини да се лако чита и разумије. Он има развијен смисао за уочавање и вредновање чињеница, анализу и синтезу, логичко и јасно формулисање ставова и

закључака. Пут од ауторове запитаности до коначног суда и одговора подједнако је узбудљив и сугестиван и за читаоца. Током цијелог рада, па и у дијеловима који се тичу чисте статистике, Војновић успијева очувати читаочеву пажњу. Његова искреност према проблему који на најбољи начин жели истражити до краја, веома је наглашена, и читаоцу не преостаје ништа него да му вјерује без остатка.

Аутор је успио да многе занимљивости које понекад и нису директно у функцији јасноће обрађиваног проблема, складно уклопи у контекст теме, што читаоцу чини текст занимљивијим, растерећеним од сувопарних историјских чињеница и статистичких анализа.

Бавећи се истраживањем свега штампаног што је у вези са животом и радом браће Јовановић, дружећи се са литературом 19. и почетка 20. вијека, реченица и стил Жарка Војновића поприма књижевне и приповједачке квалитете и одлике тог времена. Јасно и занимљиво излагање чињеница и закључака резултат је одличног познавања материје, али и његовог стила изражавања, богатства језика и истакнутих приповједачких способности. Све те околности допринијеле су да ова студија поприми наведене квалитете.

Током ишчитавања ове студије читалац никада није у дилеми да ли су наведени подаци уједно и тачни. Војновић је увијек један корак испред наших питања и сумњи: он веома често поставља питања себи и другима, покушава разоткрити узроке и појаснити себи и другима шта је и гдје је коначна истина. Ако и посумњамо, предухритиће нас веома одабраним цитатима из разних докумената и литературе.

Да би се урадила квалитетна монографија на наведену тему било је нужно извршити сложена и обимна истраживања, умјешно распоредити своја сазнања у више релативно заокружених цјелина између којих

постоји одговарајућа логичка веза, а потом од свега тога направити хармоничну цјелину која подразумијева заокружену и свестрано обрађену тему.

У монографији *Из Спарте свешлости*, материјал студије изложен је по тематским цјелинама које су обрађене са више аспеката, и заједно са Библиографијом издања Књижаре Браће Јовановића представља свестрано обрађену и заокружену цјелину живота и резултата рада браће Каменка и Павла Јовановића. Ради лакше прегледности садржаја ове књиге (укупно 538 стране), навешћемо и наслове појединих цјелина.

1. Дуго свитање у српској Спарти (стр. 7–10).
2. Живот и подвизи (стр. 11–156)
3. Рађање сретне мисли (стр. 157–167)
4. Штампарија (стр. 167–178)
5. Књижара (стр. 178–216)
6. Издаваштво (стр. 216–271)
7. Народна библиотека Браће Јовановића (стр. 271–329)
8. Библиографија издања Књижаре Браће Јовановића (стр. 329–519)
9. Литература (стр. 527–533)
10. Сажетак (стр. 533–538).

Аутор је слојевиту и компликовану тематику и грађу обрадио комбинацијом проблемског и хронолошког приступа истраживачком задатку. Материјал је распоређен по темама везаним за лична и професионална ангажовања и судбину браће Јовановић, али и за почетке и развој модерног књижарства и издаваштва код Срба. Унутар тематских цјелина примијењена је историјска хронологија.

У уводном поглављу синтетички су обрађене друштвено-економске, политичке и културне прилике, развој штампарства и књижарства у Србији у истраживачком

периоду. У склопу тога, књижарство браће Јовановић посматрано је као питање од посебног културног, образовног и националног интереса.

Кроз цијелу студију аутор, поред познавања правила историјске методологије показује критички однос према изворима и литератури, опрезност и одмјереност у формулисању ставова и закључака, али и жељу да сваку од уочених нелогичности истражи до краја, поткријепи релевантним чињеницама и донесе озбиљне закључке. Током својих истраживања, поред значајне архивске грађе и библиографских извора, Војновић ишчитава и претражује импозантан број наслова књига, периодике и чланака. Списак наведене литературе налази се на крају књиге и представља право богатство изабраних наслова који су се својом тематиком дотicali српског штампарства, издаваштва, књижарства и свега осталог што је припомогло да ова студија буде професионално и зналачки урађена.

Осврнућемо се на садржај и резултате истраживања у најзначајнијим цјелинама ове књиге:

Живот и подвизи (стр. 11–156)

Каменко Јовановић (Панчево, 1843 – Панчево, 1916); Павле Јовановић (Панчево, 1847 – Арад, 1914)

У дијелу о животу и раду браће Јовановић аутор на преко 150 страна текста поткријепљеног десетинама докумената у хронолошком низу прати Јовановиће од њиховог рођења и школовања, преко разних активности на културно-просвјетном уздицању широких народних слојева, успона и падова. Сазнајемо да је Каменко Јовановић након завршене трговачке школе у Будимпешти водио очеву шпецерајску радњу, а 1866. године са братом Павлом приступио Уједињеној омладини српској. Интелектуално потпуно формиран идејама Уједињене омладине српске, били су прогоњен и у Србији и у Угарској. Били су чланови многих културних друштва те црквених и школских одбора.

У Панчеву је посебно била изражена наклоност идејама Светозара Марковића, а браћа Јовановић били су у сржи покрета. За аутора ове књиге, припадност браће Јовановић покрету Уједињене омладине српске и искрено родољубље били су основни кључ за разумијевање извора и циљева њиховог књижевног дјела. Посвећен националном раду, Каменко Јовановић заједно са Јованом Павловићем, 1870. године, оснива српску штампарију у Панчеву (у њој је штампан забрањени први српски превод *Комунистичкој манифесту*). Од 1874. године водиће је заједно са братом Павлом под називом Штампарија Браће Јовановића. Одмах након тога оснивају књижару и покрећу властиту издавачку дјелатност. Као сљедбеници Милетића, били су често прогањани и затварани. Године 1883. отварају књиговезницу и тако заокружују пут књиге од рукописа до књижаре. Пред сам престанак рада са Књижаром, браћа Јовановић завјештавају имовину у добротворне сврхе и 1911. године оснивају у Српској краљевској академији Задужбину Браће Јовановића. Од 8. јула 1913. године, штампарија, књиговезница, папирница и књижара прелазе у руке земунског „Напретка“. „Он ће се ради сопственог угледа и историјске валидности потписивати као „Књижара Напредак, пређе Браће Јовановића“.

Пратећи хронологију живота и рада браће Јовановић, поткријепљујућу све тврдње релевантним документима и литературом, аутор нас је увјерио да су они својим културним радом и активним учешћем у политичком и националном животу Срба и, надасве, огромним резултатима на пољу штампарства и издаваштва од 1870. до 1913. године, поставили темеље модерном српском књижарству и издаваштву.

Књижара (стр. 178–216)

Радећи на библиографији издања Књижаре Браће Јовановића, аутор се интензивно бави истраживањима свих информација и докумената који би могли бити извор

за каталошко-библиографску обраду тих издања. У овом дијелу посебно је наглашен његов професионализам библиографа и стручност библиотекара. Поред веома квалитетно урађеног прегледа и резултата рада Књижаре Браће Јовановића, Војновић посебан значај даје мјесечним списковима и објављеним каталозима ове Књижаре, који су били својеврсни документи са преко 3500 различитих наслова наведених у поретку стручних класификационих групација.

Говорећи о значају каталога, аутор с правом оцјењује да су сачувани каталози „право огледало српске књижевне културе свога времена, као и пресек стања књижних, али и библиотечких фондова у ондашњем Српству“, те да се „на основу ових каталога јасно стиче потпунија слика о улози коју су својим издавачким подухватом у српском издаваштву имали панчевачки културни подвижници као његови модерни утемељитељи“. Веома добро уочава да ови каталози, иако настали као ствар трговачког интереса, имају значајно мјесто и у историји библиографије. Анализирајући методологију библиографског описа у наведеним каталозима и списковима књига под називом „библиографија“, Војновић их доводи у уску везу са текућим библиографијама, што га сврстава у ред познатих историчара српске библиографије који су били истог становишта.

Говорећи о поклонима упућеним Библиотеци Црквене општине панчевачке, Библиотеци Митрополије Карловачке, српским школама и разним друштвима, што је бивало праћено и биљежено у „Застави“, аутор зналачки закључује да су се фондови појединих библиотека на тај начин и формирали: „Овакви текстови су веома важни за историју српског библиотекарства: оно нам даје кратак пресек стања, исказује свест о потреби систематског попуњавања библиотечких збирки, свест о националним библиотекама, о потреби постојања јавних библиотека и њиховог стручног уређења, о изради националне библиографије: али је за нас важније што је та свест у потпуности изграђена код Браће Јовановића,

који по професији и образовању нису библиотекари, али су свеједно уздигли своје трговачко звање и знање на немерљиво виши, другачији квалитативни степен, уграђујући се и у историју нашег библиотекарства“.

Издаваштво (стр. 216–271)

Анализирајући претходно лоше стање у српском издаваштву, аутор истиче да је највећи допринос Књижаре Браће Јовановића у „потпуној професионализацији српског издаваштва“. Посебну пажњу је посветио новом начину финансирања аутора и организације комплетне штампарско-издавачке и продајне услуге ауторских издања. Говорећи о значају тих новина, Војновић наводи и савим основане тврдње да је Књижара Браће Јовановића учинила први и пресудни корак у професионализацији српског издаваштва: „За њих је тај корак заиста био велик, а немерљиво већи за историју српске књиге, српског издаваштва, српске културе модерног доба. То ће означити стварање сасвим нових пословних односа, који ће свој одјек имати у великом порасту књиж(ев)не продукције“.

У оквиру овог поглавља аутор посебно апострофира значај „професионалног манифеста“ који је објављен поводом издавања „Скупљених приповедака“ Владана Ђорђевића. Да је трговачко звање и занимање браће Јовановић од почетка било надахнуто идејама просветитељства и добротворства, веома јасно се огледа у самом тексту овог Манифеста. Говорећи о принципима свог рада, у њему истичу: „Ниједан народ не може напредовати док не постане свестан себе самог, својих права и дужности, а то не може постати док се што већа маса његових чланова не привикне читању, док његовој већини не омили књига, то знамење спасења, то најпоузданије средство за екстензивно народно образовање, за самообразовање“.

Војновић није заобишао ни интересовања Браће Јовановић за проблеме школства у ситуацији константног

недостатка српских уџбеника. Пратећи све активности везане за ту проблематику, аутор констатује: „У року од неколико година из Књижаре Браће Јовановића изашли су уџбеници за готово све школске предмете. Сами су бирали учитеље, професоре и педагоге, будуће ауторе планираних уџбеника из свих предмета и по предвиђеним школским програмима. Њихове школске књиге употребљавале су се од самог почетка широм српских земаља“. У овом дијелу, који обухвата око 60 страна, нису заборављене ни новине које се први пут сусрећу код српских издавача: глобуси са српским натписима (крајем 1875); систематско издавање музикалија (нота); појава слика у боји; по први пут виђена систематизација српских јуначких песама по тематским циклусима, то јест груписање по јуначима (на пример, „Краљевић Марко у народним песмама“, 1879)... Свеукупно, издавачки план Књижаре био је добро осмишљен и жанровски веома разноврстан. Главни токови издавачког програма свој врхунац достићи ће „Народном библиотеком Браће Јовановића“.

Говорећи о резултатима рада на пољу издаваштва, аутор с правом тврди да су књижарство и издавачка дјелатност браће Јовановић нераздвојно преплетени: „Књижарство је подупирало и промовисало издавачку делатност, а ова са своје стране уобличавала начин књижарског рада. И једно и друго је пак проистекло из поседовања штампарске концесије, која је је дозвољавала и покретање сопствене накладе“.

Народна библиотека Браће Јовановића (стр. 271–329)

Уводећи нас у историјат едиције „Народна библиотека Браће Јовановића“, Жарко Војновић каже: „Шта је на глави круна, а у круни дијамант, то је у Панчеву била књижара Браће Јовановића, а у њој – Народна библиотека Браће Јовановића.“ Све што слиједи иза овога у функцији је појашњења и оправдања ауторовог става. У овом дијелу књиге, на скоро 60 страна, он успијева да испрати историјат ове библиотеке од њеног

настанка, преко уређивања, профила, до значаја и улоге у „стварању широког српског читалаштва“.

Посебну пажњу посветио је уреднику Ђорђу Поповићу Даничару, који је, проналазећи праву мјеру за српског читаоца, и осмислио профил ове едиције. Комбинујући свјетске класике и највреднија дјела националне књижевности, а потом и дјела најразноврснијих жанрова, Даничар је од „Народне библиотеке Браће Јовановића“ направио едицију довољно корисну и занимљиву за све врсте читалаца. Након анализе уређивачке политике и жанрова заступљених у њој, Војновић закључује да је та збирка била права мјера за српског читаоца, те да је „од наслеђене и преображене календарске простонародности Књижара Браће Јовановића овим поставила нови естетски стандард свом народу“. Анализирајући свеукупни значај уређивачке политике „Народне библиотеке Браће Јовановића“, аутор каже: „Комбинација светске класике, националних књижевних вредности, дела радо читаних у своје време у различитим књижевностима и оних које културно још неизграђеног човека воде од забаве до поуке, била је прорачуната као оквир довољно простран да обухвати жеље и потребе што већег броја оних који би се могли упутити у 'весело царство поезије'.“

Библиографија издања Књижаре Браће Јовановића (стр. 329–519)

Идеја да се у оквиру рада на завичајним збиркама у Градској библиотеци у Панчеву уради и једна библиографија која би се тицала издавачке продукције неког од угледних завичајаца, након основних информација и претраживања библиографских извора наметнула је потребу да то буде библиографски попис свих издања Књижаре Браће Јовановића. Пут од те идеје до књиге *Из Сјарше свешлоси* био је сличан путевима многих научника чија су открића и сазнања по својој величини била у несразмјери са очекиваним. Библиографија издања Књижаре Браће Јовановића,

сређена хронолошки од 1871. до 1913. године, садржи 876 библиографских јединица обрађених по Међународним стандардима за библиографску обраду (ISBD). Међу књигама пописане су и оне са несигурним датирањем, комисиона издања, некњижна грађа (објављенија, огласи, несамостални књижарски каталози), мапе, учила, разгледнице и периодика. Иза 876 нумерисаних библиографских јединица урађен је и библиографски попис преко 30 наслова издања Задужбине Каменка и Павла Браће Јовановића које је Српска краљевска академија објавила у периоду од 1925. до 1941. године. На крају библиографије (књиге) аутор је урадио и два регистра, именски и насловни. Користећи техничке могућности при прелому књиге, ова два регистра осим имена и наслова наведених у библиографији доносе и она наведена у комплетном тексту студије.

Посебна вриједност ове библиографије су напомене које су наведене иза библиографског описа. У њима су давани драгоцјени подаци о огласима који су објављивани у српској периодици поводом издавања нових наслова, извори разрјешавања ауторства, информације о библиографским изворима за преузете библиографске јединице, коришћеној литератури при разрјешавању анонимних преводаца и друго. Свака од њих додатно нас увјерава у то да се Војновић сваком публикацијом бавио понаособ, да је, не потцјењујући нити један наслов, уложио максималан труд да открије и разјасни све нејасноће у вези издања, ауторстава, превођења, тиража, поновљених издања и тако даље. Захваљујући овим напоменама свака јединица добила је на својој информативности, а сама библиографија на квалитету, садржајности, оригиналности и цјеловитости.

Библиографија издања Књижаре Браће Јовановића незаобилазан је извор „минуса“ за *Дојуне Српске библиографије књига 1868–1944*, али и за низ других стручних, персоналних, завичајних и националних библиографија.

На крају, захваљујући раду на овој библиографији, добили смо и студију, а потом и књигу која ће ускоро постати узорна за све оне који се буду бавили сличном проблематиком.

Научна вриједност извора и чињеница које књига садржи

Одлика свих цјелина ове студије је да су рађене на богатој документарној основи и уз примјену историјске методологије. Приручници и раније урађене библиографије Војновићу су били извор основних и општих информација, а послужиле су му као полазиште у истраживању које је имало за циљ откривање свих непознатих и недовољно разјашњених питања у темама којима се Војновић бавио. Коришћена литература својим богатством и квалитетом извора у потпуности поткрепљује и подржава богатство израза и љепоту стила прецизно изведених закључака и ауторове аргументације.

Аутор истраживане проблеме разматра у ширем контексту историјских збивања и научних истраживања. Разноврсност подтема говори о Војновићевој научној радозналости, па га ова књига сасвим оправдано легитимише као амбициозног научника, завидног образовања и културе, широких општих и стручних знања, истраживача оспособљеног за комплексне научне пројекте.

Извјесно је да је аутор изучио релевантну литературу, објављену и архивску грађу, да је прикупљене ставове и чињенице критички вредновао и умјешно сложио у јасно, прегледно и убједљиво историјско штиво, приповједачки занимљиво и језички коректно написано. Текст и цитати коришћене литературе зналачки су уклопљени, те након дужег читања и не размишљате о томе да ли је нешто цитат или оригинални текст Ж. Војновића. Своје ставове документује изворима и литературом, савјесно се односећи према изворима и

резултатима научне мисли – радовима других аутора. Примјењеним научним поступком, увјерава нас у висок степен истражености грађе и литературе, у тачност података, те у оригиналност и правилност закључака.

Историјска монографија о издаваштву браће Јовановић риједак је и успјешан примјер научног истраживања историје и развоја српског књижаства и издавашта друге половине 19. и почетка 20. вијека.

Књига Жарка Војновића је самостална, оригинална научна студија. Писана стилем лијепе научне прозе, научно утемељена и документована, ова публикација попуњава научну празнину у националној историографији модерног издаваштва и трговине књигом. Концепцијски и истраживачки књига представља јединствено оригинално истраживање историје српског издаваштва, књижаства и штампарства, са посебним освртом на допринос књижара, браће Јовановић.

Својом горе наведеном методологијом и техником научног рада јасно је показао своју оспособљеност и за њену практичну примјену. Зналачки је доказао да је способан отворити једна од врата запушеног и заборављеног царства српског издаваштва и књижаства, раскрчити путеве књиге, изнова освијетлити мостове које су градили српски подвижници, одговорити на питања постављена при истраживању, дилеме појаснити и утврдити узроке појава које су искрсавале на овом путу. Дакако, све је то поткријељено архивском документацијом и релевантном литературом. Својим истраживањима и коначним резултатима Војновић је на најбољи начин успио дати научни одговор на питања свеукупног значаја и доприноса браће Јовановић на ширењу књиге и токова развоја културе и образовања Срба на прагу 20. вијека.